

İklim Krizi Kaşısında 'Yaptırmamak' İradesi: Kolektif Bir Mücadele¹

Emre Doğan, Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

ORCID: 0009-0009-8397-4321

E-Posta: dogan.emre@deu.edu.tr

Sinan Eden tarafından yazılan “İklim Krizi ve Yaptırmamak” kitabı, Doruk Yayınları tarafından Mart 2015’te yayınlanmıştır. Kitap, günümüzde küresel bir sorun olan ve ciddiyeti her gün daha da artan iklim değişikliği ve sonuçlarına odaklanmaktadır. Kitabın dili Türkçe, türü eleştirel deneme ve sayfa sayısı 96’dır. Yazar temel olarak iklim değişikliğini “iklim krizi” olarak görmekte ve bu krizin nedenini kapitalist sisteme bağlamaktadır. İklim krizinin çözümünün kapitalist düzen dışında olacağını vurgulayan kitapta iklim değişikliği ile ilgili temel kavramlar açıklanmış, uluslararası düzeydeki raporlardan örnekler verilmiş ve çözüm için belli noktalara vurgu yapılarak tutarlı ve yalın bir içerik akışı izlenmiştir. İklim değişikliği ile mücadelede yapılması gereken şeyin Chris Williams’ın da belirttiği gibi, çözümün bir sistem değişikliği olması kitabın ana temasını oluşturmaktadır. Williams’ın 2014 tarihli bu yazısı, iklim değişikliği ve ekolojik sorunların ancak kapitalist sistemin dışında çözüleceğini belirtmektedir (Williams, 2014).

İklim değişikliği pek çok bilimsel disiplini içeren kapsamlı ve teknik bir konudur. Fakat kitapta iklim değişikliği akademik ve teknik yönleriyle değil, daha çok kültürel, siyasal ve toplumsal yönleriyle ele alınmaktadır. Bu da kitabın okuyucu kitlesinin iklim değişikliğine duyarlı ve bilinçli genel okur olduğunu göstermektedir. Kitap böylece iklim değişikliğinin teknik boyutundan ziyade, sorunun merkezinde küresel ekonomik sistem ve devlet politikaları olduğunu düşünen bir okur kitlesine seslenmektedir. Çözüm önerilerinde de bahsedildiği üzere bu okur kitlesinin sosyal hareketler ve sivil toplum hareketlerine yakın olacağı da düşünülebilir.

Eden, ilk iki bölümde iklim değişikliğinin neden bir “iklim krizi” olduğunu açıklayarak, durumun önem ve aciliyetini göstermektedir. İklim değişikliğiyle mücadele temelinde, sorunun bir kriz ve adalet sorunu olduğu açıktır. İklim değişikliği, diğer pek çok toplumsal olaydan hem toplumsal temelleri (iklim adaleti gibi), hem de fiziksel nedenleri (fiziksel ve kimyasal sebepler, karbon yakalama ve hesaplama sistemleri gibi teknik bilgi gereksinimi) olduğu için ayrılmaktadır. Aynı zamanda iklim değişikliği ile mücadelede uluslararası kuruluşların raporlarına bakıldığı zaman vakit açısından acil olması, bu sorunu daha önemli kılmaktadır. Bahsedildiği gibi iklim değişikliği

bir kriz olmanın yanında bir adalet sorunu da teşkil etmektedir. Toplumlar meydana gelen adalet sorunları arasında bazılarını öncelemek için belli tercihlerde bulunulabilir. Bu tercih; bir adalet sorununu daha önemli görmek, kamuoyu baskısı veya daha büyük bir sorun olduğunu kabul etmek şeklinde gerçekleştirilebilir. Bu tercihler çoğunlukla ahlaki değil, politik bir zemine oturmaktadır. Fakat iklim krizi gibi bir toplumsal olay, belli bir noktadan sonra daha çok kimya ve fizik gibi bilim dallarıyla açıklanabilir ve geri çevrilemez etkiler meydana getirebilir. Aciliyeti de göz önüne alınırsa, iklim krizi diğer toplumsal olaylardan bu yönüyle ayrılmaktadır. Günümüzde de artık Adil Yeşil Geçişe vurgu yapılmaktadır. Örneğin UNDP 2023 tarihli “Managing Complexity While Building Consensus” raporunda, iklim değişikliği ile mücadelede çevre ve ekonomi parametreleri dışında adil bir sürecin sağlanmasına da vurgu yapmaktadır. Çok boyutlu ve her türlü dinamiğin iklim değişikliği ile mücadelede göz önünde tutulması beklenmektedir (UNDP, 2023: 5).

Kitapta Önsöz ve Giriş haricinde yedi başlık bulunmaktadır. Başlıklar, kitabın ismine uygun bir şekilde iklim krizinin aciliyetini, ciddiyetini ve kapitalist sistemle ilişkisini ele alır şekilde düzenlenmiştir. Aynı zamanda çözüm önerileri ilgi çekici ve açıklayıcı olacak şekilde oluşturulmuştur. Kitabın genel içerik planına bakacak olursak; ilk iki bölüm (İklim Krizi: Güncel ve Ciddi, İklim Krizi: Acil) iklim krizinin güncelliği ve önlemlerin alınması konusunda sorunun aciliyetine yoğunlaşmaktadır. Üçüncü bölümde, iklim krizinin kaynağının kapitalizm olduğu vurgulanarak günümüzde diğer toplumsal olaylardan herhangi biri gibi görünen iklim krizinin, gelecek için en önemli sorunların başında olacağı açıklanmaktadır. İzleyen bölümde ise bahsedilen bu krizin çözümü için bilimsel ve siyasal mücadele ve bu alanlardaki hedefler yer almaktadır. Bu bölümde özellikle siyasal hedeflerin, bilimsel hedefleri öncelemesi gerektiğinden söz edilmektedir. Çünkü bahsedildiği gibi, fizik ve kimya gibi bilim alanlarında açıklanan ve temellenen bir sorun için siyasi pazarlık yapabilme şansımız bulunmamaktadır. Beşinci Bölümde kitabın iklim krizi için çözüm önerisi olarak sunduğu “yaptırmamak” ile ne kastedildiği açıklanarak mücadelenin kapsam ve çerçevesi çizilmektedir. Acil eylem planı olarak, hemen yapılması gerekenlerin yer aldığı Altıncı Bölüm sonrasında “Son Söz: İklim, Hemen Şimdi!” bölümüyle kitap sonlanmaktadır.

İklim değişikliği ile ilgili IPCC (Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli) raporlarına bakıldığı zaman, özet kısımlar dışında sorunun çok teknik ve bilimsel altyapısı olmayanların anlamakta zorlanacağı metinler olduğu görülmektedir. Kitapta iklim değişikliği ile ilgili temel kavramların açıklanmasında sade bir dil kullanılarak konunun anlaşılır olmasına dikkat

edilmiştir. Atmosferde bulunan sera gazları ve sera gazı etkisinin ne olduğu, bu gazlar arasında karbondioksitin neden daha önemli bir yerde bulunduğu, iklim ve iklim değişikliği kavramlarının ne anlama geldiği açık bir dil ve üslup kullanılarak açıklanmıştır. Yine iklim değişikliğine bağlı günümüzde etkilerini hissettiğimiz sonuçlarından da bahsedilerek konunun önemi açık bir dille anlatılmıştır. Kuraklık, deniz seviyesinin yükselmesi, salgın hastalıkların artması, yoksul grupların olumsuz etkilere daha açık olması, iklim değişikliğine bağlı kitlesel göçlerin yaşanması ve temiz gıda ve suya erişimin zorlaşması gibi temel ve çarpıcı örnekler verilerek, iklim değişikliğinin etkilerine dikkat çekilmiştir. Bu temel kavramların açıklanmasında IPCC ve Dünya Meteoroloji Örgütü'ne ait kaynaklara yapılan atıflar, kullanılan grafikler kitabın akademik yönünü kuvvetlendirmektedir. Aynı zamanda her bölümün sonunda yararlanılan kaynakların belirtilmesi de okuyucu açısından birincil kaynaklara ulaşmayı kolaylaştırmaktadır. İlk iki bölümde kavramların açıklanması ve iklim değişikliğinin sonuçlarının belirlenmesinde kullanılan grafikler anlaşılır, görseller ise ilgi uyandırıcı olacak şekilde seçilmiştir.

Eden, iklim değişikliği ile mücadelede küresel ortalama yüzey sıcaklığının Sanayi Devrimi öncesine kıyasla 2 derece ile sınırlandırılması üzerinde bir görüş birliğinin olduğu fakat bu artışın bile gerçekleşmesi sonrasında özellikle ada ülkelerinin iklim değişikliğine bağlı olumsuz sonuçlara maruz kalacağını belirtmektedir. Özellikle deniz seviyesindeki artış, kıyı kesimlerde yaşayanlar için tehdit oluşturmakta ve buna bağlı göçler meydana gelmektedir. IPCC ise 2018 yılında "1,5 Derece Küresel Isınma" adlı bir Özel Rapor yayınlayarak, bu 2 derece sınırının da altında bir eşik belirlemiştir. Bu rapor, Sanayi Devrimi öncesi küresel yüzey sıcaklığının 1,5 ve 2 derece ısınması arasındaki farka odaklanmıştır. Rapor, mevcut durumların devam etmesi durumunda küresel ısınmanın 2030-2052 yılları arasında 1,5 dereceye ulaşmasını yüksek güvenilir risk olarak belirtmiştir (IPCC, 2018: 4). Eden bu bağlamda, iklim değişikliğinin sınırlarını, etkilerini ve sonuçlarını ele aldıktan sonra, iklim krizinin bir noktadan sonra geri çevrilemez sonuçları olduğunu belirtmektedir. Bu da iklim krizini diğer toplumsal olaylardan daha acil ve güncel olduğunu göstermektedir.

İklim krizini ve bunun kapitalizmle ilişkisini açıkladığı bölümler için Eden özellikle Karl Marx'a atıf yaparak onun "metalaştırma" kavramını kullanmaktadır. Yazarın, iklim krizi ve kapitalizm isimli üçüncü bölümde bu bağlamda ele aldığı formüller (Eden, 2014: 47-49) karmaşık ekonomik terimlerin anlaşılır şekilde örneklendirilmesiyle, iklim değişikliği ve kapitalizm arasındaki bağlantıyı kurmaktadır. Kitabın ana fikrine bağlı kalınarak bu bölüm içerisinde; kapitalizmin küresel iklim değişikliğine

neden olduğu, bunun şiddetini artırdığı ve kapitalist sistem içerisinde iklim değışikliği ile mücadelenin mümkün olmayacağı argümanları tartışılmıştır. Eden, kapitalizmin doğası ve iklim krizini açıklamak için verdiği örneklerle argümanını güçlendirmektedir. Dünyadaki en büyük 15 şirketin 9'unun gaz, petrol ve otomotiv sektöründe olduğunu belirterek, iklim değışikliği ile mücadelenin sistem içerisinde yürütülmeyeceğini ifade etmektedir.

Kitabın ana önerisini de içerisinde barındıran Dördüncü Bölümde Eden, iklim krizi ile mücadelede üç temel hedefi belirtmektedir. Bunlar; bahsedildiği gibi küresel yüzey sıcaklığının 2 derece ve mümkünse 1,5 derece ile sınırlandırılması, atmosferdeki karbondioksit yoğunluğunun milyonda 350 parçacık (350 ppm) seviyesinde tutulması ve karbon miktarının 1 milyon tonun altında tutulmasıdır. Başta IPCC olmak üzere uluslararası düzeyde iklim değışikliği ile mücadelede ilk hedef, yani 2 veya 1,5 derece hedefi, sıklıkla tekrarlanmaktadır. Paris İklim Anlaşmasında da bu vurgu yapılarak bu sınırla birlikte iklim değışikliğinin risk ve olumsuz sonuçlarının azaltılacağı belirtilmiştir (United Nations, 2015: 3). Fakat Eden, ilk hedefin soyut bir düzeyde kalmasından dolayı daha ölçülebilir olan ikinci ve üçüncü hedeflere vurgu yapmaktadır. Siyasal hedef ve politikaların da özellikle bu bahsedilen bilimsel hedeflere uygun şekillenmesi gerekmektedir. Eden burada artık iklim değışikliği ile mücadelede doğru ve yanlış reçeteyi sunmaktadır. Yanlış reçete, büyük şirketlerin bu iklim krizini metalaştırıp kendilerine yeni iş alanları açarak bir avantaj sağlamalarından kaynaklanmaktadır. Yani doğanın işlevlerinin metalaştırılması, ihtiyaç duyulmayan büyük iş projeleri ve ormansızlaşma bu yanlış reçetenin ilk maddeleridir. Doğru ve olması gereken reçete ise; fosil yakıtların toprağın altında kalmasının taahhüt edilmesi, doğal kaynak arama ve işleme faaliyetlerinin durdurulması, sıfır atık uygulamaları ve savaş kaynaklı sera gazı salımlarının bitirilmesi için barışçıl ortamın temin edilmesidir.

İklim krizi gibi acil ve önemli bir sorunun çözümü Eden'e göre kişi başı emisyon azaltımıyla değil, emisyonların mutlak olarak azaltılmasıdır. Bunun başarılması ise kitabın isminde de geçen "yaptırmamak" ile formüle edilmektedir. Bu; yeni havalimanı, AVM, enerji santrali gibi yapıların yaptırılmamasıdır. Eden, bireysel önlemler ile sistem dışında aranan çözüm arasındaki farkı ele alabilmek için ilgi çekici bir hesaplama yapmaktadır. İklim krizine duyarlı ve bu konuda eylemlerde bulunan tekil bireylerin yapacakları faaliyetlerin, iklim hedeflerine ulaşamayacağını ilgi çekici bir hesapla açıklamıştır. Örneğin; temel ihtiyaçları dışında hiçbir enerji tüketiminde bulunmayan birinin yıllık karbondioksit emisyon miktarı 3,39 ton ve iklim değışikliği ile mücadele için belirlenen kişisel emisyon oranı 2 ton olarak

hesaplanmıştır. İkinci hesaplamada bu kişinin bireysel değil, bu eylemlerini çevresine yayarak yaygınlaştırması durumunda ise 15 yıl içerisinde 25 milyon insanı ikna etmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu hesaplamaların yetersiz ve kötü bir senaryo oluşturmasından yola çıkarak Eden'e göre yapılması gereken, ekolojik mücadele için örgütlenmek ve çözümü kapitalist sistem dışında arayarak "yaptırmamak"tır.

Sonuç olarak Eden, iklim değişikliğinin neden bir toplumsal sorun ve krize dönüştüğünü, bununla mücadeledeki yol haritalarını ve eylem planlarını kitabın ana temasına uygun şekilde sunmuş ve başlıklar bu açıdan 'genelden özele' olarak sıralanmıştır. Kitapta iklim değişikliği ve krizinin doğayla olan teknik kısmından ziyade siyasi ve toplumsal boyutu ele alınmış, çözüm olarak "yaptırmamak" kavramı açıklanmış ve toplumsal hareketlerin önemine vurgu yapılmıştır. Bireysel çözümlerden ziyade sistemsal çözümleri önceleyen kitap, iklim krizinin adalet ve eşitlik boyutlarını da açıklamıştır. İklim değişikliği ve mücadele konusunun günümüzde sıklıkla gündemde olduğu da düşünülürse güncel bir konu, yalın ve anlaşılır bir dille anlatılmış ve akademik kaynaklara erişim için okuyucu yönlendirilmiştir. Kullanılan görseller ve tablolarla kavramsal çerçeve daha anlaşılır kılınarak temel kavramların anlaşılabilirliği sağlanmıştır. İklim değişikliği küresel bir sorun olduğu için kitabın konusu Türkiye'yi de kapsamaktadır.

İklim Krizi ve Yaptırmamak kitabı, literatürde iklim değişikliğini ele alan akademik yayınlardan belli noktalarda farklılaşmaktadır. Bunlardan ilki; kitapta çevresel boyut basit ve yalın olarak ele alınıp konunun temeli atıldıktan sonra, soruna politik ve sosyolojik açıdan kısa ama yoğun bir şekilde yaklaşmasıdır. Çünkü gerek IPCC raporları gerekse iklim değişikliği ile ilgili ölçümleri içeren metin ve raporlarda teknik ve fiziksel boyutlar ele alınmaktadır. Fakat kitapta bu teknik ve fiziksel boyutta gerçekleşen değişimin merkezine siyasal sistem, iktidar ilişkisi ve ekonomik sistem konulmaktadır. Kitabın benzerlerinden farklılaşan bir diğer yönü ise çözüm önerisi olarak getirdiği "yaptırmamak" kavramıdır. Bu kavramsallaşmayla da yine soruna teknik olmaktan çok toplumsal bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Kitabın literatürden farklılaşan bu yanları aynı zamanda kitabın güçlü yanını da ortaya koymaktadır. Çünkü bu özellikleri kitabın kolay okunabilirliğini ve akademik teknik terimlere hâkim olmayan fakat iklim krizine ilgi duyan kesimin de kitaba ilgi duymasını sağlamaktadır.

Kitabın eksik, zayıf yönlerinden biri ise iklim değişikliği ile mücadelede bireysel davranış kalıplarını önemsiz ve yetersiz görmesidir. Çünkü iklim krizini sistem dışında çözebilmek için bireysel farkındalıkların ve eylemlerin

önemli olduğunu ifade etmek gerekir. Bireysel farkındalıkların ise konuya ilgi ve merak duymayla başlayacağı açıktır. Bu bağlamda, küresel olarak iklim değişikliği ile mücadelede büyük şirketlerin kararları ve uygulamaları kadar etkili olmasa da bireysel önlem ve eylemlerin değerli olduğunu ifade etmek gerekir. Burada ise davranış kalıpları ve değişikliği önem kazanır. Küresel emisyon oranlarının azaltılmasında ve iklim değişikliği ile mücadelede bireysel davranış kalıplarında da değişimler gerekmektedir. Bu, dar anlamda bireysel tüketici eylemleri olarak ele alınır. Ancak bu davranış değişiklikleri politika yapımını etkileyen vatandaş olabilmeyi, iklim değişikliği ile mücadelede belirli toplulukların üyesi olabilmeyi sağlamaktadır (Whitmarsh vd., 2021: 77). Bu bağlamda, kitaptaki çözüm önerilerinde bireysel önlemlerin ve davranış kalıplarındaki değişimin, iklim değişikliği ile mücadelede önemsiz ve/veya yetersiz gösterilmesi kitabın eleştirilecek bir yanını oluşturmaktadır. Çünkü iklim krizi ve iklim değişikliği ile mücadele, bireyden başlayıp uluslararası düzeye uzanan çok kapsamlı bir değişimi gerektirmektedir.

Kitabın basım yılının 2015 olması özellikle uluslararası düzeyde iklim değişikliği ile ilgili güncel politikaları içermemesine neden olmaktadır. Bu da kitapta sorunun mevcut durumunu yakalayamamasıyla eksik bir yönünü oluşturmaktadır. Kitabın kısa olması okuyucu açısından kolay ve anlaşılabilir olmasını sağması gibi güçlü bir yönü oluştursa da ilk bölümlerde kavramsallaştırmalarda bazı alanların yüzeysel ele alınmasına da neden olmuştur. Bir diğer eleştiri ise kitapta yer alan siyasal iktidar, küreselleşme ve kapitalist sistem gibi kavramların derinleştirilememesinden kaynaklı olarak sorunun fazla soyut ele alınmasıdır.

Sonnotlar

1- Eden S (2015). *İklim Krizi ve Yaptırmamak*. İstanbul: Doruk Yayınları.

Kaynakça

IPCC (2018). Summary for Policymakers: Special Report: Global Warming of 1.5 °C. <https://www.ipcc.ch/sr15/>. Son erişim tarihi, 20/01/2025.

UNDP (2023). Managing Complexity While Building Consensus The Governance of a Fair Green Transition. UNDP: Oslo Governance Centre.

United Nations (2015). Paris Agreement. https://unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agreement.pdf. Son erişim tarihi, 25/11/2024.

Whitmarsh L vd. (2021). Behaviour change to address climate change. *Current Opinion in Psychology*. 42, 76-81.

Williams C (2014). Only system change can stop climate change. <https://climateandcapitalism.com/2014/09/15/system-change-can-stop-climate-change/>. Son erişim tarihi, 22/02/2025.